

Tilregnelighet

Av Ragnhild Hennum

Blir alvorlig sinnslidende og utviklingshemmede straffet når de begår lovbrudd? Denne artikkelen foretar en gjennomgang av reglene om ansvarsfrihet for tilregnelighet på. I tillegg ser artikkelen på ulike måter å regulere spørsmålet om tilregnelig. Til slutt drøftes om de norske reglene om utilregnelighet fanger opp de tilfellene de bør fange opp.

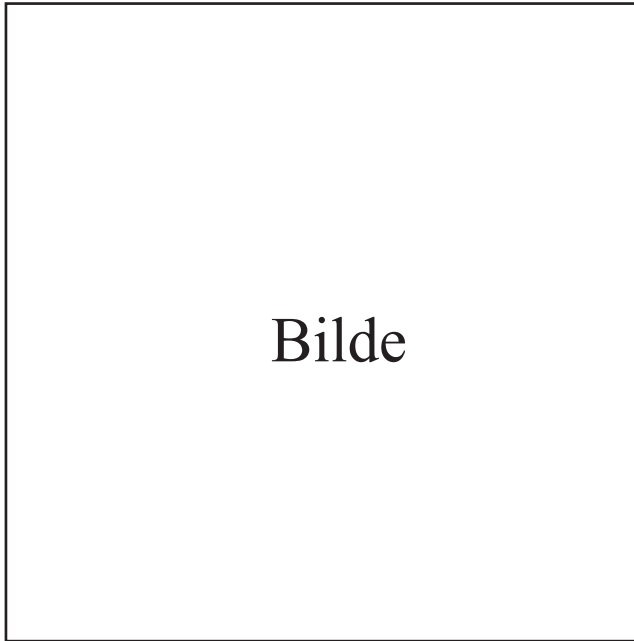
Introduksjon

For at en person skal kunne straffes må flere vilkår være oppfylt. Disse vilkårene, som ofte kalles straffbarhetsvilkårene, kan deles i fire: Det må finnes et straffebud som passer på den aktuelle handlingen, det må ikke foreligge noen straffrihetsgrunn, den personen det er aktuelt å straffe må ha utvist subjektiv skyld og vedkommende må være tilregnelig. I denne artikkelen skal jeg ta for meg det siste av disse vilkårene – spørsmålet om tilregnelighet. Hva ligger det i kravet om at den som skal straffes må være strafferettslig tilregnelig? I det følgende skal jeg først trekke noen historiske linjer før jeg tar for meg dagens regler om strafferettslig tilregnelighet.¹ Deretter skal jeg se på ulike måter å løse spørsmålet om tilregnelighet, er noen bedre enn andre? Før jeg avslutter med en drøftelse av grensene for tilregnelighet – fanger reglene opp de tilfellene de bør fange opp?

Tidligere tiders regler om tilregnelighet

Den eldste rett

I dag vil nok de fleste si at det er åpenbart at man ikke kan straffe barn eller personer som er sterkt sinnslidende eller utviklingshemmede. Går man langt tilbake i tid, så² man det ikke slik. I det som ofte betegnes som ættesamfunnenes primitive strafferett (Anners 1983) var fokuset rettet mot lovbruddets objektive side - det avgjørende var hva som hadde skjedd. Forhold ved lovbrøyteren, for eksempel lovbrøyterens mentale tilstand, var uten interesse. Dette synet førte til at både barn og sinnslidende lenge måtte stå ansvarlig for sine forgåelser. Etter hvert kom spørsmålet om gjerningsmannens subjektive forhold i fokus – fokuset ble rettet mot gjerningsmannens forutsetninger for å forstå følgene av handlingene sine. Allerede i den antikke greske retten hadde man regler som ga anvis-

ing på en annen behandling av psykisk avvikende lovovertredere. Også den noe senere Romerske retten hadde slike regler (SOU 2002: 3, s. 163). Også i Norge fant man slike regler. I norrøn rett fantes det bestemmelser om ”gal manns drap”. En slik bestemmelse ble også tatt inn i Magnus Lagabøters landslov fra 1274 (mannhelgebolken kapittel 10 (9)) som bestemte at en ”gal” drapsmann ikke trengte å flykte fra landet så lenge han var syk.

Norske Lov av 1687

Heller ikke Christian den Femtes Norske Lov av 1687 inneholdt noen alminnelig regel om utilregnelighet. I denne lovens kapittel om drap var det imidlertid tatt inn en bestemmelse (6-6-17) om at den som begikk drap i ”villelse og raseri” ikke skulle dømmes til døden som andre drapsmenn. Røstad skriver at denne bestemmelsen etter hvert ble oppfattet som en *”...alminnelig regel om strafferettslig utilregnelighet for personer som hadde begått lovbrudd i villelse og raseri”* (Røstad 1974, s. 187). Bestemmelsen ble imidlertid tolket forholdsvis snevert. Det gjaldt bare *”...den mest fremskredende form for sinnsykdrom (raseri) og ga straffrihet bare når den opptrådte sammen med villelse (hallusinasjoner og vrangforestillinger.”* (ibid.). I dag hadde kanskje disse tilstandene blitt kategorisert som psykoser. I Norske Lov omtales også andre mindre alvorlige former for sinnsykdrom. Vanvittighet var beteg-

nelsen på det ”medfødte svaksinn”, det vi i dag hadde kategorisert som psykisk utviklingshemming. Mens avsidighet var betegnelsen på det ”erhvervede svaksinn” - altså personer som hadde vært friske, men som hadde fått en eller annen form for mindre alvorlig sinnsykdrom. Norske Lov opererte altså med en tredeling; raseri, vanvittighet og avsidighet, der bare den første tilstanden førte til utilregnelighet. Det var domstolene som fritok utilregnelige for straff, og dersom en person ble fritatt for straff, hjemlet Norske Lov 1-17-7 at domstolen samtidig kunne bestemme at vedkommende skulle tas i forvaring. Forvaringen kunne bestå i innesperring i private gårder, fattighus, arresthus, arbeidsanstalter eller i særskilte dårekister eller dollhus (Røstad 1974, s. 187).

Kriminalloven av 1842

Med noen mindre endringer gjaldt Norske Lovs regler om tilregnelighet frem til vedtakelsen av Kriminalloven av 1842. I Kriminalloven finner vi for første gang en generell bestemmelse om straffrihet ved utilregnelighet. Bestemmelsen om utilregnelighet fant man i Kriminallovens 7. kapittel § 2 som lød: *”De handlinger er straffrie, som forøves av galne eller avsidige, eller av dem, som forstandens bruk ved sykdom eller alderdom er forøvet.”* (jeg har modernisert språket noe). For de to første gruppene gale og avsidige var det tilstrekkelig å påvise sinnslidelsen

for at utilregneligheten skulle inntre (altså et rent medisinsk kriterium), mens det for de to siste gruppene måtte vurderes om det var sykdom eller alderdomssvakhet som hadde berøvet dem for ”forstanden” (altså et psykologisk kriterium). I tillegg til regelen om tilregnelighet i § 2 inneholdt 7. kapittel § 3 en regel om bevisstløshet. Bestemmelsen fastsatte at personer som uten egen skyld hadde kommet i en bevisstløs tilstand, ikke skulle straffes for de handlinger vedkommende begikk.

Straffeloven av 1902

Når den nye straffeloven ble vedtatt i 1902, inneholdt den både en regel om straffrihet for utilregnelige og en bestemmelse om en strafferettslig særreaksjon - sikring. I lovens § 44 fant man regelen om utilregnelighet, denne lød ved sin vedtakelse i 1902 slik: *”En handling er ikke straffbar, naar den handlende ved dens foretagelse var sindssyg, bevisstløs eller iøvrigt utilregnelig paa grund af mangelfuld udvikling af sjælsevernerne eller svækkelse eller sygelig forstyrrelse af disse eller formedelst tvang eller overhængende fare”*. Vi ser her at Kriminallovens blandede system blir videreført i straffeloven av 1902. Når lovovertrederen var sinnssyk eller bevisstløs på handlingstiden inntrådte straffriheten uten videre, mens det for de andre gruppene måtte vurderes om tilstanden førte til utilregnelighet. Lovbrytere som ble fri-tatt for straff på grunn av utilregnelighet

kunne etter straffelovens § 39 idømmes tidsubestemt opphold (sikring) i sinnssykeasyl, kuranstalt, pleieanstalt eller arbeidshus.

Reglene om sikring for utilregnelige ble ansett for å være nyskapende og ble viet stor oppmerksomhet i samtiden. På tross av dette ble reglene i liten grad tatt i bruk (Høyser og Syse 1991, s. 413). Dette førte til at det etter hvert ble reist kritikk mot reglene om utilregnelighet og særreaksjoner, og i 1929 ble reglene endret. Ved denne lovendringen gikk man bort fra det blandede system og over til et rent medisinsk system. Etter lovendringen i 1929 lød straffelovens § 44: *”En handling er ikke straffbar, når gjerningsmannen ved dens foretagelse var sinnssyk eller bevisstløs.”* I begrepet sinnssykdom inngikk både psykoser og sterk psykisk utviklingshemming. Etter denne lovendringen ble bestemmelsen om utilregnelighet stående uforandret frem til januar 2002 da de nye reglene om utilregnelighet og særreaksjoner trådte i kraft. Utilregnelige lovovertredere kunne idømmes sikring³ som kunne bestå av ulike tiltak blant annet sikring i kriminalomsorgens institusjoner.

Dagens utilregnelighetsregler

Bakgrunn

Fra 1. januar 2002 trådte det i kraft nye regler om strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner. Opptakten til denne lovendringen skjedde 45 år tidligere ved at Justisde-

TILREGNELIGHET

partementet i 1957 ba Straffelovkomisjonen om å vurdere behovet for revisjon av reglene om sikring og forvaring. Noe senere fikk Straffelovrådet i oppdrag også å ta opp reglene om strafferettslig utilregnelighet. Straffelovrådets arbeid resulterte i første omgang i NOU 1974: 17 "Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner"⁴. Blant annet fordi høringsuttalelsene var sterkt sprikende, førte ingen av forslagene i NOU 1974: 17 til konkrete lovforslag. I 1990 ble det avgitt en ny NOU (NOU 1990:5 "Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner"). Denne utredningen førte til konkrete lovforslag, som på grunn av uenighet mellom Storting og Regjering ble vedtatt i to omganger. De fleste endringene, deriblant endringen av straffeloven § 44 om utilregnelighet, ble vedtatt i 1997. Særreaksjonen overfor psykisk utviklingshemmede ble ikke vedtatt før i 2001. Alle endringene trådte i kraft samtidig - 1. januar 2002.

Straffeloven § 44 om tilregnelighet

Ved lovendringen i 2002⁵ ble det foretatt en språklig endring av straffeloven § 44 som inneholder regler om straffrihet for utilregnelige. Tidligere lød bestemmelsen.

"En handling er ikke straffbar, når gjerningsmannen ved dens foretakelse var sinnssyk eller bevisstløs". I ny språkdrakt lyder bestemmelsen: *"Den som på handlingstiden var psykotisk*

eller bevisstløs straffes ikke. Det samme gjelder den som på handlingstiden var psykisk utviklingshemmet i høy grad."

Før lovendringen var det slik at begrepet sinnssyk omfattet både de som var psykotiske og de som var psykisk utviklingshemmet i høy grad. I 2002 ble dette gjort klarere ved at begrepet sinnssyk ble erstattet med psykose og psykisk utviklingshemming i høy grad. Denne endringen innebar ingen endring i gjeldende rett, kun en språklig modernisering av bestemmelsen. Jeg kommer nedenfor tilbake til innholdet av disse kategoriene.

Den 20. mai 2005 ble det vedtatt en ny straffelov⁶. I denne lovens § 20 reguleres spørsmålet om straffrihet på grunn av utilregnelighet.

"For å kunne straffes må lovbrøyteren være tilregnelig på handlingstidspunktet. Lovbrøyteren er ikke tilregnelig dersom han på handlingstidspunktet er

- a) under 15 år*
- b) psykotisk*
- c) psykisk utviklingshemmet i høy grad, eller*
- d) har en sterk bevissthetsforstyrrelse."*

Selv om bestemmelsen språklig sett avviker fra § 44 i straffeloven er det ikke meningen at det skal innebære noen endringer i gjeldende rett. Vi ser av bestemmelsen at utilregnelighet på grunn av alder og psykiske avvik reguleres i samme bestemmelse. I dag

TILREGNELIGHET

regulerer straffelovens § 46 straffrihet på grunn av alder, mens straffrihet på grunn av utilregnelighet (psykiske avvik) reguleres i § 44. I denne sammenheng skal jeg la straffrihet på grunn av lav alder ligge, og kun se på alternativene i bokstav b-d.

Psykose, psykisk utviklingshemming og bevisstløshet

Straffrihet på grunn av psykose

På samme måte som någjeldende § 44 i straffeloven, fremgår det av lov om straff § 20 bokstav b (som altså ikke er i kraft ennå) at personer som var psykotiske på gjerningstiden ikke kan straffes. I strafferetten legger man her psykiatriens vurdering til grunn, slik at psykoser⁷ etter straffeloven er de tilstander som psykiatrien til enhver tid kaller for psykoser. Enkelt sagt kan man si at en person som er psykotisk, har et vesentlig forstyrret forhold til virkeligheten. I forarbeidene til lovendringen i 2002 utalte departementet følgende om hva en psykose er:

”Det er i dag enighet blant psykiatere om at det som først og fremst kjennetegner en psykose, er at forholdet til virkeligheten i vesentlig grad er forstyrret. Evnen til å reagere adekvat på vanlige inntrykk og påvirkninger mangler. Den psykotiske mister ofte kontrollen over tanker, følelser og handlinger.” (Ot.prp. nr. 87 (1993-94) side 22)

Dersom en person er i en slik tilstand, er

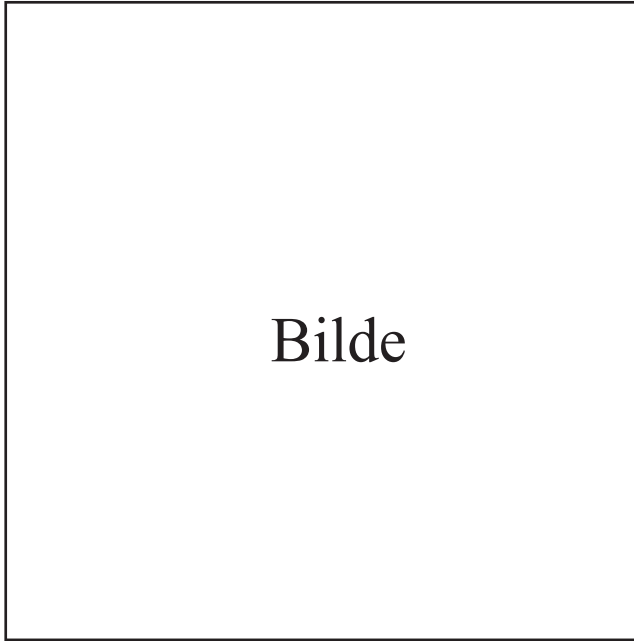
altså vedkommende psykotisk og kan ikke straffes.

Straffrihet på grunn av psykisk utviklingshemming

Tilsvarende bestemmer lov om straff § 20 bokstav c) at personer som var psykisk utviklingshemmet i høy grad⁸ på gjerningstiden ikke kan straffes. Dette tilsvarer dagens straffelov § 44 2. ledd. Om en person er psykisk utviklingshemmet i høy grad skal bestemmes ut fra en helhetsvurdering av vedkommendes mentale kapasitet, der det tas utgangspunkt i en standardisert IQ test. I forarbeidene til straffeloven (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) viste departementet til de vurderingene som ble gjort i Ot.prp. nr. 87 (1993-94), der departementet uttalte følgende om hvem som regnes som ”psykisk utviklingshemmet i høy grad”⁹.

”Departementet er enig i at den veiledende IQ-grensen for slike tilstander bør gå ved en IQ omkring 55, og viser også her til Straffelovrådets begrunnelse.” (Ot.prp. nr. 87 (1993-94) side 29)

Dersom vi legger til grunn ICD-10, vil en person som har en IQ på ca. 55 ha en mental alder på 9-9,5 år. Det er imidlertid presisert at denne grensen på 55 i IQ er veiledende. Det må foretas en totalvurdering der også andre forhold trekkes inn. I denne vurderingen vil mange forhold kunne trekkes inn som

TILREGNELIGHET

for eksempel personlighet, sosial funksjonsevne, evne til abstrakt tenkning, og hvordan vedkommende fungerer sosialt i bomiljø, på arbeidsplass og blant venner.¹⁰ Dette betyr at personer som skårer noe høyere på en IQ-test enn 55 kan gå straffri på grunn av høygradig psykisk utviklingshemming dersom en totalvurdering viser at vedkommende fungerer dårligere enn sitt IQ-nivå. Tilsvarende kan man tenke seg at personer som skårer lavere enn 55 på en standardisert IQ test blir betraktet som tilregnelige etter en totalvurdering som viser at vedkommende fungerer bedre enn sitt IQ-nivå. Men her vil det ikke være mye spillerom, nyere rettspraksis er restriktiv i forhold til 55 som en nedre grense. Dette illustreres ved en kjennelse fra Gulating lagmannsrett datert 31. mai 2000 som omhandlet gjenopptakelse. Spørsmålet i saken var om domfelte var strafferettslig tilregnelig. Retten konkluderte slik:

”Det er konkludert med at A ikke var sinnssyk på tidspunktene for de straffbare handlinger, men at hun lider av en så sterk grad av psykisk utviklingshemming (IQ 50) at denne må sidestilles med sinnssykdom og at hun således må anses å være strafferettslig utilregnelig.”

Et eksempel på den totalvurderingen som foretas finner man i Hålogaland lagmannsrett dom av 7. november 2005 – der det heter at:

Lagmannsretten slutter seg til de sakkyndiges vurdering i at tiltalte på handlingstiden ikke var psykisk utviklingshemmet i høy grad, jf. straffeloven § 44 annet ledd. Hans IQ er på det laveste målt til 57. Det foreligger ikke noen usikkerhetsmomenter knyttet til målingene, utover de usikkerhetsmomenter som alltid vil forligge ved slike målinger. Tiltalte har blitt målt flere ganger, uten at det har vært større avvik. De sakkyndige har i tillegg - over tid - foretatt en grundig undersøkelse av tiltalte, og ikke funnet forhold som tilsier at hans fungeringsgrad («globale IQ») er så lav at han må anses som psykisk utviklingshemmet i høy grad. Hans fungeringsgrad synes høyere enn det de kognitive evnene skulle tilsi.

Straffrihet for bevisstløse (de med sterke bevissthetsforstyrrelser)

Den tredje tilstanden som omhandles i lov om straff § 20 er sterke bevissthetsforstyrrelser. Det fremgår av bestemmelsen at personer som på gjerningstiden hadde en sterk bevissthetsforstyrrelse ikke kan straffes. I dagens straffelov § 44 fremgår det at bevisstløse ikke kan straffes. Uttrykket sterk bevissthetsforstyrrelse er språklig sett noe videre enn uttrykket bevisstløs i gjeldende § 44 i straffeloven. Men det fremgår tydelig av forarbeidene (Ot.prp. 90 (2003-2004) pkt. 15.5.4. at endringen i begrepsbruk ikke er ment å gjøre endringer i gjeldende rett. Både etter dagens regler (straffeloven § 44)

og etter lov om straff § 20 bokstav d vil både absolutt og relativ bevisstløshet omfattes. Absolutt bevisstløshet tilsvarer koma, og det er vanskelig å begå andre lovbrudd enn unnlatelser i en slik tilstand. Relativ bevisstløshet innebærer at personen kan bevege seg og handle aktivt, men kontakten med ”det vanlige jeg-et” er borte. Tilstanden er beskrevet i NOU 1990: 5 side 43:

”Det som er opphevet eller svekket, er evnen til å motta og bearbeide informasjon og sette dette i en bevisst sammenheng, slik at denne informasjonen senere vil kunne gjenkalles og erindres, og slik at handlinger blir basert på denne mottatte og bearbejdede informasjon.”

Eksempler på relativ bevisstløshet er hypnose, søvnngjengeri, visse febertilstander, epileptiske tåketilstander og søvndrukkenhet (eksemplene er omtalt i NOU 1990: 5 side 43).

I forarbeidene til lov om straff (Ot. prp. nr. 90 (2003-2004) pkt. 15.5.4. fremholder departementet at ordet ”sterk bevissthetsforstyrrelse” gir et mer dekkende bilde av de tilstandene som det kan begås lovbrudd i, enn uttrykket ”bevisstløshet”. Fordi begrepet: *”... bevisstløshet kan gi inntrykk av at bare absolutt bevisstløshet (koma) omfattes, og det er misvisende. Begrepet er heller ikke en del av den medisinske terminologi.”*

Personer som var psykotiske, psy-

kisk utviklingshemmede eller hadde en sterk bevissthetsforstyrrelse på handlingstiden kan ikke straffes. Det at de ikke kan straffes betyr imidlertid ikke at de ikke kan møtes med reaksjoner.

Hvilke reaksjoner møter de utilregnelige?

Tidligere kunne de utilregnelige¹¹ lovovertrедere dømmes til sikring. Sikringen kunne bestå i en rekke tiltak, alt fra å anvisse eller forby den sikrede et bestemt oppholdssted, til å anbringe vedkommende i psykiatrisk sykehus eller holde vedkommende i fengslig forvaring - Ila landsfengsel fungerte også som sikringsanstalt. Ved loven dringen i 2002 var det et poeng å gjøre et klarere skille mellom hvilke reaksjoner som de utilregnelige og de tilregnelige lovovertrедerne ble møtt med. Man ønsket et klarere skille der de utilregnelige lovovertrедerne ble helsevesenets oppgave, de skulle ikke lenger kunne innsettes i fengselsvesenets anstalter. For å oppnå dette ble det i 2002 innført to nye særreaksjoner for de utilregnelige. Personer som er straffrie fordi de var psykotiske eller bevisstløse på handlingstiden kan overføres til tvungen psykisk helsevern – som altså er tvungen behandling i psykiatrien (jfr. Straffeloven § 39). Personer som er straffrie fordi de er psykisk utviklingshemmede av høy grad kan overføres til tvungen omsorg – tvungen omsorg skal utholdes i en fagenhet i spesialisthelsetjenesten (jfr. Straffeloven § 39 a). Avgjørelsen

TILREGNELIGHET

om overføring til tvungen psykisk helsevern eller tvungen omsorg skjer ved dom. Vilkårene for overføring er de samme for begge grupper og fremgår av straffeloven § 39 nr. 1 og 2 jfr. § 39 a 1. ledd. Kort oppsummert er vilkårene at overføring er nødvendig for å verne samfunnet, at personen har begått eller forsøkt å begå en alvorlig straffbar handling (som krenker liv, helse eller frihet)¹² og det antas å være nærliggende fare for at personen vil begå en slik alvorlig straffbar handling på ny. Eller at vedkommende har begått eller forsøkt å begå en mindre alvorlig straffbar handling som krenker liv, helse eller frihet, og at han har begått en slik handling tidligere, og det må antas å være nær sammenheng mellom den tidligere begåtte og den nå begåtte forbrytelsen. I tillegg kreves det at det må antas å være nærliggende fare for at vedkommende på ny vil begå en alvorlig straffbar handling som krenker liv, helse eller frihet. Begge disse særreaksjonene er fullt ut tidsbestemte, de skal opphøre når vilkåret om gjentakelsesfare ikke lenger er til stede. Spørsmålet om særreaksjonen fortsatt skal bestå skal bringes inn for domstolene med jevne mellomrom, minimum hvert 3 år (jfr. Straffeloven § 39 b 4. ledd).

Et viktig hensyn bak lovendringen i 2002 var å gjøre de utilregnelige lovovertrederne til helsevesenets oppgave. Man ønsket seg altså bort fra ordningen der sikringsdømte utilregnelige lovovertredere ble sikret i fengselsves-

enets anstalter. Denne intensjonen oppfyller dagens ordning langt på vei. De utilregnelig skal i utgangspunktet være helsevesenets oppgave (både tvunget psykisk helsevern og tvungen omsorg skjer i regi av helsevesenet). Det er imidlertid ikke vannrette skott mellom fengselsvesenet og helsevesenet, det er tatt inn en regel i Psykisk helsevernloven § 5-6 der det heter at:

”Etter begjæring fra den faglig ansvarlige, jf. § 5-3, kan retten bestemme at den domfelte skal overføres fra tvunget psykisk helsevern til anstalt under kriminalomsorgen, når særlige grunner taler for det. Overføring kan bare skje når den domfelles sinnstilstand ikke lenger er som beskrevet i straffeloven § 44 første ledd. Vilkåret om gjentakelsesfare i straffeloven § 39 nr. 1 eller nr. 2 må fortsatt være oppfylt.”

Dette betyr i praksis at en person som blir dømt til tvungen psykisk helsevern fordi vedkommende var psykotisk på handlingstiden, kan overføres til forvaring dersom psykosen går over når han er under tvunget psykisk helsevern. Dersom det utelukkende hadde vært den medisinske vurderingen som avgjorde, ville vedkommende høyst sannsynlig blitt sluppet ut når han ikke lenger var psykotisk. I stedet får man en ordning der en person som i utgangspunktet var utilregnelig og derfor ikke kunne straffes/idømmes forvaring, blir ”idømt” forvaring i ettertid. Denne

ordningen ble sterkt kritisert når den ble vedtatt, fordi den strider mot det medisinske prinsipp, og bryter med grunntanken om at helsevesenet skal ta hånd om psykisk syke (se Syse 1997, s. 55 flg.).

Ulike modeller/systemer for å regulere spørsmålet om tilregnelighet

Ulike utilregnelighetsstandarder

Dersom blikket vendes utover mot andre land, ser en at det ikke bare er i norsk rett spørsmålet om tilregnelighet har skapt hodebry. Dersom en ønsker å sammenlikne ulike lands lovgivning på dette området, er det enkleste å se på spørsmålet om betydningen av sinnssykdom (psykoser). En enkel måte å dele inn ulike systemer for vurdering av tilregnelighet er å gjøre en tredeling: 1. Det medisinske (biologiske) system der det er medisinske kjennetegn (psykose) som er avgjørende for vurderingen av tilregnelighet. 2. Det psykologiske (metafysiske) system der det er personens evne til innsikt og fri viljesbestemmelse som er avgjørende for vurderingen av utilregnelighet. 3. Det blandede system der både medisinske og psykologiske kjennetegn blir brukt for å fastslå utilregnelighet (både Bratholm 1980 s. 279-280 og Andenæs 1997, s. 263 bruker en slik inndeling).

Den danske strafferettsjuristen Knud Waaben (1993 s. 112-113) opererer med fem ulike system for løsning av spørsmålet om tilregnelighet:

1. Den som var sinnssyk på gjerningstiden er straffri.

2. Den som var sinnssyk på gjerningstiden og av den grunn ikke forsto følgene av handlingene sine (eller på grunn av sinnssykdom ikke klarte å handle i samsvar med det vedkommende forsto) er straffri.

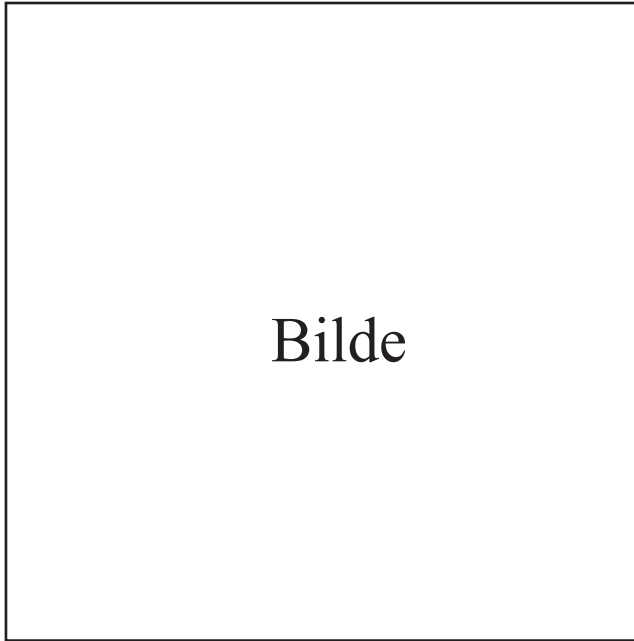
3. Den som på handlingstiden var sinnssyk er straffri når vedkommende er å anse som "upåvirkelig av straff".

4. Den som var sinnssyk på gjerningstiden er straffri når sinnssykdommen er årsaken til den straffbare handlingen.

5. Den som var sinnssyk på gjerningstiden er straffri med mindre "retten ud fra relativt skønspregede overvejelser kommer til det motsatte resultat" (Waaben 1993, s. 113).

Syse (2006 s. 166) oppsummerer de ulike utilregnelighetsstandardene i to grupper: 1. Det medisinske prinsipp og 2. Det blandede prinsipp (med de tre undergruppene det psykologiske prinsipp, det kausale prinsipp og ikke styrt helhetsvurdering).

Om man velger å summere de ulike utilregnelighetsstandardene opp i to eller fem grupper er vel delvis et spørsmål om smak – det som er sikkert er at gruppe nummer 1 – det medisinske prinsipp skiller seg ut. Norsk rett befinner seg i den første gruppen¹³ og følger det rent medisinske (eller biologiske) prinsipp. Dersom gjerningspersonen var sinnssyk i gjerningsøyeblikket fører det automatisk til straffrihet. Sinnssykdom er altså et nød-

vendig og tilstrekkelig vilkår for å konstatere utilregnelighet. Det kreves ikke sammenheng mellom sinnssykdommen og den straffbare handlingen. Dersom vi ser bort fra den første gruppen (det rent medisinske eller biologiske system) er det felles for de andre gruppene at det ikke er tilstrekkelig for ansvarsfrihet å konstatere sinnssykdom. Man krever noe mer, enten i form av at gjerningspersonen ikke forsto hva han gjorde (psykologiske tilleggskriterier – se Waabens gruppe nr. 2 og nr. 3) eller at det er årsakssammenheng mellom sinnssykdommen og den straffbare handlingen (kausalkriterier – se Waabens gruppe nr. 4).

Den danske reglen om utilregnelighet befinner seg i den danske straffeloven¹⁴ § 16. Første setning i denne bestemmelsen lyder: *”Personer, der på handlingstiden var utilregnelige på grund af sindssykdom eller tilstande, der må sidestilles hermed, straffes ikke.”* Vi ser av bestemmelsen at det ikke er tilstrekkelig å konstatere at gjerningspersonen var sinnssyk i gjerningsøyeblikket, personen må bli ansett som utilregnelig på grunn av sinnssykdommen. Det er altså åpning for at personer som er sinnssyke ikke anses som utilregnelige. Eller sagt på en annen måte: Sinnsyke kan enten være tilregnelige eller utilregnelige – og det er bare de utilregnelige som er straffrie. En ser av dette at den danske reglen om tilregnelighet hører hjemme i gruppe 5 i Waabens inndeling. Altså i de skjønnspregede hel-

hetsvurderinger.

Dersom vi ser på Waabens inndeling er gruppe 2 den vanligste måten å utforme regler om tilregnelighet på – altså et psykologisk tilleggskriterium (en som var sinnssyk på gjerningstiden og av den grunn ikke forsto følgene av handlingene sine er straffri). Her befinner for eksempel den såkalte *M’Naghten rule* seg. Denne regelen legges til grunn i England og mange amerikanske stater, samt en rekke samveldeland. Regelen går i korthet¹⁵ ut på at en person kan bli straffri når vedkommende var sinnssyk i gjerningsøyeblikket og av den grunn ikke forsto; *”...the nature and quality of the act he was doing, or if he did know it, that he did not know he was doing what was wrong”* (her sitert fra Syse 2006, s. 142).

I gruppe fire finner man det som kalles det kausale prinsipp – altså at en sinnssyk lovovertræder er straffri kun i de tilfellene der lovovertrædelsen er et resultat av sinnssykdommen. En slik standard er i bruk i et par delstater i USA (Syse 2006, s. 158).

Svensk rett lar seg ikke plassere i noen av inndelingene ovenfor. Dette skyldes at man for svensk retts vedkommende har gått bort fra prinsippet om ansvarsfrihet for straffbare handlinger begått av alvorlig psykisk syke. Leijonhufvud og Wennberg skriver at: *”Utgangspunkten är at allvarligt psykisk störda personer kan fällast til ansvar för brott som de begått – med uppfyllande av såväl objektiva som sub-*

jektiva rekvisit – men at vissa begränsningar gäller för påföljdsvalet.” (2001 s. 78). Etter svensk rett er det altså slik at alvorlig sinnslidende lovovertredere blir straffet for lovbrudd begått i sinnssykdom – dog med den viktige forskjell at de ikke kan dømmes til fengsel (jfr. Brottsbalken 30: 6), men i stedet til lukket psykiatrisk behandling.

Fordeler og ulemper ved de ulike utilregnelighetsstandardene

En ser av denne fremstillingen at det svenske systemet skiller seg fra de andre systemene ved at det ikke har noen regel om ansvarsfrihet for lovbrudd begått i sinnssykdom. Blant de landene som har en regel om ansvarsfrihet skiller det norske systemet seg ut ved at vi følger det medisinske prinsipp – altså at det er tilstrekkelig å konstatere sinnssykdom på handlingstiden for at straffrihet skal inntre. De andre systemene som er beskrevet er på en eller annen måte blandet i den forstand at det er nødvendig, men ikke tilstrekkelig å konstatere sinnssykdom. For at ansvarsfrihet skal inntre kreves det noe i tillegg i form av psykologiske, kausale eller skjønsmessige momenter.

Man kan spørre seg om det ene systemet er bedre enn det andre. For norsk retts vedkommende har det etter innføringen av det rene medisinske prinsipp i 1929 vært lite diskusjon om vi skal gå over til en annet system – for eksempel et blandet system. Betyr det at vi i norsk rett har funnet frem til den

ideelle måten for å løse spørsmålet om tilregnelighet? I det følgende skal jeg helt kort¹⁶ foreta en vurdering av fordeler og ulemper ved de ulike utilregnelighetsstandardene.

I norsk rett følger vi som nevnt et rent medisinsk prinsipp – for at straffrihet skal inntre er det nødvendig og tilstrekkelig å konstatere psykose, psykisk utviklingshemming av høy grad eller sterk bevissthetsforstyrrelse på handlingstiden. Fordelen ved dette systemet er at det favner ganske vidt. Vi får med alle tilfeller der vedkommende var alvorlig psykisk avvikende på handlingstiden. I et slikt system er det relativt liten risiko for at noen blir dømt for handlinger han eller hun ikke forsto konsekvensene av på grunn av alvorlige sinnslidelser eller at vedkommende blir dømt for handlinger utløst av sinnslidelser. Imidlertid fanger man nok opp flere tilfeller enn de der det er noen sammenheng mellom den straffbare handlingen og sinnslidelsen. Dersom man bare ønsker å fange opp de tilfellene der det er en slik sammenheng, er et system med et tilleggskriterium (psykologisk, kausalt eller skjønsmessig) det som er mest treffsikkert. I et slikt system er det imidlertid større mulighet for å ta feil fordi systemet er mer skjønnspreget, det må vurderes i hvert enkelt tilfelle om gjerningspersonen på grunn av den alvorlige sinnslidelsen ikke forsto handlingene sine. Følgelig risikerer man altså å fange opp for få tilfeller.

Det fremgikk av det som står skrevet ovenfor, at det svenske systemet skiller seg fra de andre systemene ved at alle i utgangspunktet stilles til ansvar for handlingene sine uavhengig av tilregnelighet. Fordelen ved et slikt system er at man slipper å ta stilling til spørsmålet om tilregnelighet. I tillegg kan det sees som en fordel både for offer og gjerningsmann at det blir konstatert skyld. Særlig ved alvorlige volds- og sedelighetslovbrudd vil offeret ofte ha et behov for at skyld blir konstatert. I mange tilfeller vil også en gjerningsmann som har begått en meget alvorlig straffbar handling ha behov for å ta på seg skylden og stå til ansvar for det han eller hun har gjort. Her kan det svenske systemet ha en fordel fordi det ikke opererer med ansvarsfrihet ved alvorlige sinnslidelser.

Mitt poeng med denne lille drøftelsen er ikke å konkludere med at det norske systemet (det medisinske prinsipp) er bedre eller dårligere enn andre system, poenget er å trekke frem andre måter å løse spørsmålet om tilregnelighet på. Slik jeg ser det, er det merkelig at dette spørsmålet i så liten grad har vært diskutert i årene etter 1929 (da vi innførte det rent medisinske prinsipp). Et spørsmål som har vært diskutert noe mer enn spørsmålet om utilregnelighetsstandard, er spørsmålet om grensene for utilregnelighetstilstandene – altså spørsmålet om dagens utilregnelighetsregler fanger opp de tilfellene som bør fanges opp.

Fanger dagens utilregnelighetsregler opp de tilfellene som bør fanges opp?

Forslag om en fakultativ¹⁷ regel om straffritak ved utilregnelighetsnære tilstander

I NOU 1990: 5 foreslo det såkalte Særreaksjonsutvalget at det skulle innføres en fakultativ straffritaksregel for alvorlig psykisk syke personer som ikke er psykotiske, og for lettere psykisk utviklingshemmede. En slik straffritaksregel ville åpne for å frita disse gruppene for straff etter en konkret vurdering. Begrunnelsen for forslaget var at det finnes psykiske lidelser og lettere psykiske utviklingshemninger som ligger så tett opp til de tilstandene som omfattes av straffrihetsregelen i § 44, at det fremstår som lite rimelig å straffe. Grensen mellom psykoser og andre alvorlige sinnslidelser er heller ikke alltid klar. Dette forslaget ble fulgt opp i Ot. prp. nr. 87 (1993-94) der departementet foreslo en skjønnsmessig straffritaksregel for lovbrøtere som på handlingstidspunktet hadde en tilstand som lå tett opp til utilregnelighetstilstandene. Når saken ble behandlet i Justiskomiteen ble forslaget imidlertid endret. Justiskomiteen gikk imot en fakultativ straffritaksregel og bestemmelsen ble endret til en straffenedsettelsesregel i § 56 c (Innst. O. nr. 34 (1996-97) s. 6-9). Det fremgår av § 56 bokstav c at straffen kan settes ned under det ellers bestemte lavmål eller til en mildere straffart når lovbrøteren på

handlingstiden ikke var psykotisk, men hadde en alvorlig psykisk lidelse med en betydelig svekket evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen. Tilsvarende kan straffen settes ned når gjerningsmannen på handlingstiden var lettere psykisk utviklingshemmet (IQ 56-75). Dersom disse tilstandene foreligger kan straffen altså settes ned, men den faller ikke bort (vedkommende blir straffet men kan få en lavere/mildere straff).

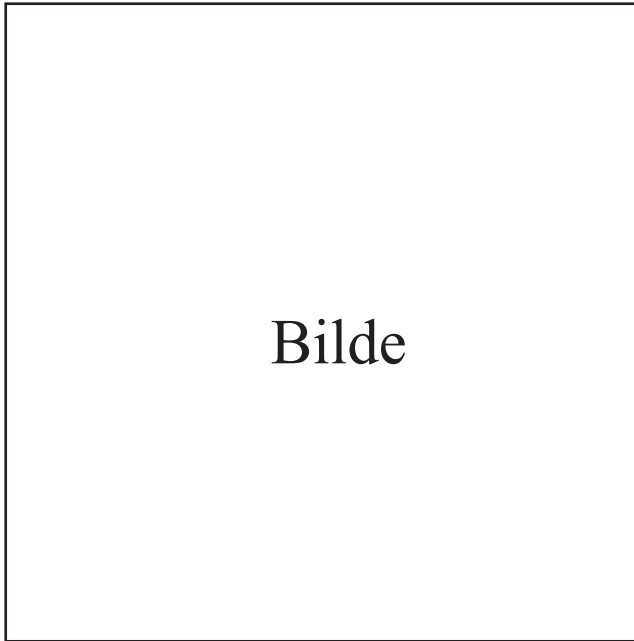
Er det behov for en fakultativ straffrihetsregel?

I sin delutredning VII (NOU 2002: 4 Ny straffelov) foreslo Straffelovkommissjonen også en fakultativ straffritaksregel for de utilregnelighetsnære tilstander. Dette forslaget ble ikke tatt med i proposisjonen til den nye straffeloven - Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven). Departementet fremholdt i proposisjonen at gode "...grunner kan tale for at retten får mulighet til å frita for straff i slike tilfeller, samt en adgang til å overføre den straffritatte til en av særreaksjonene for utilregnelige. Departementet har imidlertid lagt avgjørende vekt på at dagens system - der de aktuelle tilstandene ikke kan frita for straff, men kan lede til straffnedsettelse etter § 56 bokstav c - bør virke i noe lengre tid før det vurderes endringer".

Det såkalte Mælandutvalget¹⁸ - som avga sin rapport 30. mai 2008 hadde blant annet som mandat å se på behovet

for en skjønnsmessig straffritaksregel for de utilregnelighetsnære tilstander (mandatets pkt. 2.2.). I sin rapport konkluderer utvalget med at de ikke *har* "...funnet tilstrekkelig grunnlag for å foreslå innføring av en slik regel." (Mælandutvalget 2008, s. 220). Det er imidlertid litt vanskelig å se hva utvalget baserer sin konklusjon på. Utvalget viser til at § 56 c kan brukes, og brukes, til å sette ned straffen ved utilregnelighetsnære tilstander. De har foretatt en gjennomgang av rettspraksis og funnet 11 dommer¹⁹ der § 56c har kommet til anvendelse og konkluderer med at § 56c brukes overfor den type domfelte som den var tiltenkt. Mælandutvalget vurderte også om straffritaksreglen i § 44 hadde kommet under press for å unngå urimelige straffellelser – altså om straffeloven § 44 ble brukt også ovenfor personer med utilregnelighetsnære tilstander fordi det vil fremstå som urimelig å straffe dem. Utvalget konkluderte med at de ikke fant holdepunkter for at straffeloven § 44 var kommet under press, og at de ikke fant grunnlag for å foreslå en fakultativ straffrihetsregel.

Mælandutvalget drøfter egentlig ikke om det er behov for en fakultativ straffrihetsregel. Det de drøfter er om § 56c brukes i de tilfellene den var tiltenkt og om straffeloven § 44 er satt under press. Det kan godt tenkes å være behov for en fakultativ straffrihetsregel selv om straffeloven § 56c brukes i de tilfellene den er tiltenkt. Utvalget burde

TILREGNELIGHET

etter mitt skjønn foretatt en prinsipiell drøftelse av behovet for en fakultativ straffrihetsregel.

De kunne for eksempel tatt for seg en dom fra 20.01.2006 fra Agder lagmannsrett (LA-2005-153555). Her ble en 38 år gammel ustraffet kvinne dømt for forsøk på forsettlig drap. Hun ble ansett som lettere psykisk utviklingshemmet og hadde ifølge dommen et funksjonsnivå ned mot en IQ på 55. Sett hen til hennes personlig forhold ble straffen satt til fengsel i 3 år hvorav ett år ble gjort betinget. Dette er lavere enn de 4 årene som retten mente var normalstraffenivå for forsøk på forsettlig drap (jfr. Rt 2001. s. 661).

Dersom man skal foreta en prinsipiell drøftelse av behovet for en fakultativ straffrihetsregel må man spørre seg om det alt i alt fremstår som rimelig at en person med så lavt funksjonsnivå straffes (selv om straffen settes lavere enn normalt på grunn av kvinnens utviklingshemming). Når særreaksjonsutvalget i NOU 1990: 5 og departementet i Ot. prp. nr. 87 (1993-94) foreslo en fakultativ straffrihetsregel for de utilregnelighetsnære tilstander, var begrunnelsen at det finnes psykiske lidelser og lettere psykiske utviklingshemninger som ligger så tett opp til de tilstandene som omfattes av straffrihetsregelen i § 44, at det fremstår som lite rimelig å straffe. Det ble også argumentert med at grensen mellom psyko-ser og andre alvorlige sinnslidelser ikke alltid er klar. Etter mitt skjønn foretar

Mælandutvalget ikke en slik drøftelse av de prinsipielle sidene ved en fakultativ straffrihetsregel som både mandatet og forarbeidene til straffeloven § 56c oppfordrer dem til.

Dersom vi vender tilbake til kvinnen i dommen som ble referert ovenfor, er hun altså psykisk utviklingshemmet helt på grensen av utilregnelighet (IQ ned mot 55). Det vil si at hun har en mental alder på 9-9,5 år. Det Mælandutvalget og vi andre bør drøfte er om det prinsipielt er riktig å straffe en person som har en mental alder på 9-10 år. I straffeloven § 46 finner vi regelen om at ingen kan straffes for straffbare handlinger begått før de fylte 15 år - den kriminelle lavalder er altså 15 år. Sett hen til dette kan det fremstå som urimelig at man ikke har mulighet til å la personer med en mental alder i spennet 9-15 år gå straffri etter en skjønnsmessig regel. Det kan i det konkrete tilfellet fremstå som urimelig å straffe personer som fungerer så dårlig. Det samme gjør seg gjeldende i forhold til personer som har alvorlige sinnslidelser men ikke er psykotiske, for eksempel behandlet schizofreni eller paranoide tilstander. Man må spørre seg om ikke disse tilstandene ligger så nær de tilstandene som fører til utilregnelighet at det i det konkrete tilfellet kan fremstå som urimelig å straffe.

Ragnhild Hennum er professor i rettsvitenskap ved Institutt for offentlig rett, Juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Noter:

¹ Fremstillingen avgrenses mot rus-handlinger – altså situasjoner der selvforskyldt rus har ført til en type utilregnelighetstilstand. I norsk rett er regelen at den som er i selvforskyldt rus står strafferettslig ansvarlig for sine handlinger også når vedkommende på grunn av rusen har kommet i en utilregnelighetsliknende tilstand – for eksempel relativ bevisstløshet jfr. straffeloven § 45.

² I tillegg kunne visse grupper tilregnelige lovovertredere idømmes sikring i tillegg til fengsel. I denne sammenheng skal jeg kun se på utilregnelighet – jeg kommer derfor ikke inn på særreaksjonene ovenfor de tilregnelige lovovertredere i denne sammenheng (Se for eksempel Høyser og Syse 1991).

³ I tillegg kunne visse grupper tilregnelige lovovertredere idømmes sikring i tillegg til fengsel. I denne sammenheng skal jeg kun se på utilregnelighet – jeg kommer derfor ikke inn på særreaksjonene ovenfor de tilregnelige lovovertredere i denne sammenheng (for en gjennomgang se for eksempel Høyser og Syse 1991 eller Hennem 2002).

⁴ Professor i kriminologi Nils Christie var medlem av komiteen som utarbeidet denne utredningen. Han var ikke enig med flertallet i komiteen og avgå

en dissens der han trakk opp de viktigste prinsipielle problemene med bruken av særreaksjoner (Christie 1974, s. 126 flg).

⁵ Lov av 17. januar 1997 nr. 11 – i kraft fra 1. januar 2002.

⁶ Lov om straff av 20. mai nr. 28 2005 – loven er ennå ikke trådt i kraft.

⁷ Dersom man legger en helt streng medisinsk vurdering til grunn vil dette innebære at også forbigående psykoser utløst av selvforskyldt rus skulle føre til straffrihet. Etter straffeloven § 45 er man imidlertid ikke straffri for straffbare handlinger begått i bevisstløshet som følge av selvforskyldt rus. Dette reiser et spørsmål i forhold til forbigående psykoser utløst av selvforskyldt rus. I Rt 2008 s. 549 kom Høyesterett til at: *”..en psykose som er fremkalt ved selvforskyldt rus, og som vil forsvinne etter at den toksiske virkningen er opphørt, ikke skal anses som en straffriende psykose i § 44s forstand”* (dommens premiss 46). Min fremstilling er avgrenset mot rushandlinger og jeg går derfor ikke nærmere inn på dette her.

⁸ Før lovendringen i 2002 ble tilstanden omfattet av uttrykket sinnssyk som da ble brukt i straffeloven § 44 som en fellesbetegnelse på de psykotiske og de høygradelige psykisk utviklingshemmede.

⁹ I Norge følger vi den internasjonale statistiske klassifikasjonen av (ICD-10) sykdommer og beslektede helseproblemer. Ifølge denne diagnosemanualen kan psykisk utviklingshemming deles inn i følgende grader:

Lett psykisk utviklingshemning (F70): IQ anslagsvis mellom 50 og 69 (hos voksne, mental alder fra 9 til under 12 år), fører vanligvis til lærevansker i skolen. Mange voksne er i stand til å arbeide, ha gode sosiale forhold og gjøre en samfunnsnyttig innsats.

Moderat psykisk utviklingshemning (F71): IQ anslagsvis mellom 35 og 49 (hos voksne, mental alder fra 6 til under 9 år).

Alvorlig psykisk utviklingshemning (F 72): IQ anslagsvis mellom 20 og 34 (hos voksne, mental alder fra 3 til under 6 år)

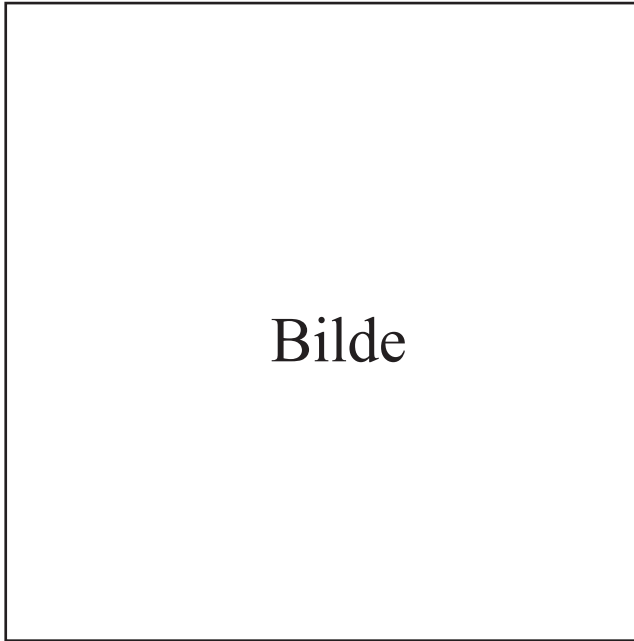
Dyp psykisk utviklingshemning (F 73): IQ under 20 (hos voksne, mental alder under 3 år).

¹⁰ Se Rasmussen og Rosenquist 2001 s. 60- 61

¹¹ Også visse grupper av tilregnelige lovovertredere kunne møtes med særreaksjonen sikring, også disse ble sikret ved Ila – de tilregnelige og de utilregnelige sikringsfangene ble altså holdt i samme institusjon under fengselsvesenets ansvar. Fra 1. januar 2002 fikk vi en ny straff – forvaring. Forvaring er en tidsubestemt straff som skal brukes ovenfor tilregnelige lovovertre-

dere der retten ikke anser vanlig (tidsbestemt) straff som tilstrekkelig for å verne samfunnet. Ettersom reaksjoner overfor tilregnelige ikke er tema for denne artikkelen lar jeg spørsmålet om forvaring ligge.

¹² Personer som ikke har begått straffbare handlinger som krenker liv, helse eller frihet kan altså ikke dømmes til særreaksjoner. Dette har ført til at utilregnelige som for eksempel begår tyverier eller skadeverk ikke kan møtes med særreaksjoner, fordi de er utilregnelig kan de heller ikke straffes, de møtes altså ikke med noen reaksjon i det hele tatt. En utredningsgruppe – det såkalte Mælandutvalget – som avga sin rapport den 30. mai 2008 hadde blant annet som mandat å se på denne problemstillingen (Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring (2008)). Utredningsgruppen foreslår at departementet vurderer å innføre regler som åpner for at utilregnelige personer som begår omfattende og plagsom kriminalitet som det er overveiende sannsynlig at vil fortsette, kan retten beslutte at vedkommende skal innlegges i psykiatrisk institusjon for 2 måneder for utredning, behandling, stabilisering og eventuell avrusning. Og at det etableres nettverksgrupper/ansvarsgrupper rundt vedkommende før utskrivning. Eventuelt at det kan etableres slike nettverksgrupper/ansvarsgrupper uten at vedkommende innlegges først.

Forslaget inneholder ingen lovtekst eller konkrete forslag til regler, og inntil videre ligger spørsmålet til behandling i departementet.

¹³ Enten man bruker inndelingen fra Syse, Waaben eller Bratholm/Andenæs.

¹⁴ Straffeloven nr. 126 af 15. april 1930 med senere endringer.

¹⁵ Regelen har sitt navn fra Daniel M'Naghten som i 1843 ble frifunnet for drap begått i sinnssykdom. For en grundigere gjennomgang av saken se Syse 2006 s. 141 flg.

¹⁶ Syse 2006 s. 168 flg. drøfter dette spørsmålet.

¹⁷ En fakultativ straffrihetsregel er en valgfri (skjønsmessig) straffrihetsregel i motsetning til en obligatorisk regel.

¹⁸ Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring 2008.

¹⁹ Utvalget har funnet frem til dommene ved søk på Lovdata. Da det ligger få tingrettsavgjørelser på Lovdata er materialet utvalget har benyttet seg av langt fra komplett.

Litteratur

Andenæs, Johs (1997): *Alminnelig strafferett*. 4. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Anners, Erik (1983): *Den europeiske rettens historie*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bratholm, Anders (1980): *Strafferett og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Christie, Nils (1974): "Særuttalelse fra Nils Christie". I: *NOU 1974: 17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hennum, Ragnhild (2002): "Nye strafferettslige særreaksjoner". I: *Materialisten 2002*, nr. ½.

Høyer, Georg og Aslak Syse (1991): "Slem, gal eller begge deler? Om noen konsekvenser av det fremlagte lovforslaget om nye strafferettslige særreaksjoner (NOU 1990: 5)". I: *Lov og Rett*, s. 410-435

Innst. O. nr. 34 (1996-97) om strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner og den nødvendige oppfølging av denne

Leijonhufvud, Madeleine og Suzanne Wennberg (2001): *Straffansvar*. 6. opplagan. Stockholm: Norstedts Juridik.

Magnus Lagabøters Landslov 1915. Oversatt av Absalon Taranger. Kristiania: Forlagt av Cammermeyers boghandel.

TILREGNELIGHET

- Mælandutvalget (2008): "Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring". Oslo: Justis- og politidepartementet.
- NOU 1974:17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NOU 1990:5 Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner*. Oslo: Norges offentlige utredninger.
- NOU 2002: 4 Ny straffelov*. Oslo: Norges offentlige utredninger
- Ot.prp. nr. 87 (1993-94) Om lov om endringer i straffeloven m v (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner)*
- Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven)*
- Røstad, Helge (1974): "Sikringsinstituttet i norsk rett". Vedlegg nr. 3 i: *NOU 1974:17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SOU 2002: 3 Psykisk störning, brott och ansvar*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Syse, Aslak (1997): "Dømt til behandling - frikjent til fengsel. Nye strafferettslige særreaksjoner." I: *Nytt i strafferetten* 1 1997, s. 21-63.
- Syse, Aslak (2006): "Strafferettslig (u)tilregnelighet juridiske, moralske og faglige dilemmaer". I: *Tidsskrift for strafferett* 2006, nr. 3.
- Waaben, Knud (1993). *Strafferettens alminnelige del. II Sanktionslæren*